

йнятого ліберальними демократіями. Їхня миролюбність не поширюється на відносини з недемократичними державами, що демонструють на міжнародній арені політику сили і не здатні до раціональної дискусії та компромісів. Однак мир усправжньому сенсі цього слова неможливий, якщо в його основі лежить принцип сили, навіть якщо сила проявляється по відношенню до деяких держав.

Отже, мир в рамках теорії справедливої війни розглядається як один зі способів морального виправдання війни, як її мета. Проте класичне тлумачення протилежної категорії – війни – як продовження політики іншими засобами і відповідно розуміння політики як соціального інституту, що має у своєму арсеналі такий засіб як війна, перетворює мир на перемир'я. Принцип сили, покладений в основу міжнародного права і підкріплений етичним обґрунтуванням доречності вдаватися до війни, унеможлиблює досягнення міцного і тривалого миру (на відміну від перемир'я) між народами.

Список використаних джерел

1. Арон Р. Мир і війна між націями. – К.: Юніверс, 2000. – 688 с.
2. Гроций Г. О праве войны и мира. – М.: Ладомир, 1994. – 868 с.
3. Кант И. К вечному миру // Трактаты о вечном мире. Сост. сб. И. С. Андреева и А. В. Гулыга. – М.: Соцэкгиз, 1963. – С. 150–192.
4. Клаузевиц К. О войне. – М.: Изд-во Эксмо; СПб.: Изд-во Terra Fantastica, 2003. – 864 с.
5. Сисе Х. Справедливая война? О военной мощи, этике и идеалах. – М.: Издательство Весь Мир, 2007. – 176 с.
6. Хабермас Ю. Кантовский проект конституционализации международного права. Есть ли у него будущее? // Проблемы философии права. – 2006–2007. – Т. IV–V. – С. 7–16.
7. Хабермас Ю. Расколотый Запад. – М.: Изд-ство “Весь мир”, 2008. – 192 с.
8. Bass G. J. Jus Post Bellum // Philosophy and Public Affairs. – 2004. – vol. 32, no. 4. – P. 384–412.
9. Doyle M. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part I // Philosophy and Public Affairs. – 1983. – vol. 12, no. 3. – P. 205–235.
10. Rauber J. The United Nations – a Kantian Dream Come True? Philosophical Perspectives On The Constitutional Legitimacy of The World Organization // Hance Law Review. – 2009. – vol. 5, no. 1. – P. 49–76.

References

1. Aron R. Myr i vijna mizh natsiiamy. – K.: Yunivers, 2000. – 688 s.
2. Hrotsyj H. O prave vojny u myra. – M.: Ladomyr, 1994. – 868 s.
3. Kant Y. K vechnomu myru // Traktaty o vechnom myre. Sost. sb. Y. S. Andreeva y A. V. Hulyha. – M.: Sotsekhyz, 1963. – S. 150–192.
4. Klauzevyts K. O vojne. – M.: Yzd-vo Eksmo; SPb.: Yzd-vo Terra Fantastica, 2003. – 864 s.
5. Syse Kh. Spravedlyvaia vojna? O voennoj moschy, etyke y ydealakh. – M.: Yzdatel'stvo Ves' Myr, 2007. – 176 s.
6. Khabermas Yu. Kantovskiy proekt konstytutsyonalizatsyy mezhdunarodnoho prava. Est' ly u neho buduschee? // Problemy filosofii prava. – 2006–2007. – T. IV–V. – S. 7–16.
7. Khabermas Yu. Raskolotyj Zapad. – M.: Yzd-stvo “Ves' myr”, 2008. – 192 s.
8. Bass G. J. Jus Post Bellum // Philosophy and Public Affairs. – 2004. – vol. 32, no. 4. – P. 384–412.
9. Doyle M. Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs, Part I // Philosophy and Public Affairs. – 1983. – vol. 12, no. 3. – P. 205–235.
10. Rauber J. The United Nations – a Kantian Dream Come True? Philosophical Perspectives On The Constitutional Legitimacy of The World Organization // Hance Law Review. – 2009. – vol. 5, no. 1. – P. 49–76.

Панафидин И. А., асистентка федры всемирной истории, Педагогический институт Криворожского национального университета (Украина, Кривой Рог), igor-panafidin@rambler.ru

Проблема мира в контексте философской традиции справедливой войны

Статья посвящена критическому анализу философской традиции справедливой войны, связанной со стремлением морального оправдания войны. Взяв за основу классификацию мира Р. Арона, автор обосновывает тезис, что даже апелляция к природному или к позитивному праву не позволяет вывести из идеи войны идею длительного и прочного мира между народами, а – только перемирия. В статье также доказано, что идея справедливой войны неразрывно связана с идеей права государства на войну в рамках классического международного права.

Ключевые слова: мир, справедливая война, моральное ограничение войны, право войны, перемирие.

Panafidin I. O., teaching assistant of universal history department, Pedagogical institute of Krivoy Rog National University (Ukraine, Krivoy Rog), igor-panafidin@rambler.ru

Problem of peace in the context of the philosophical tradition of just war

The article is devoted to the critical analysis of the philosophical tradition of just war, coupled with the desire for moral justification for war. Taking the world R. Aron's classification, the author proves the thesis that even appeal to natural or positive law does not allow the display of the idea of war and the idea of a long lasting peace among nations, and – only a truce. The paper is also proved that the idea of a just war is inextricably linked with the idea of state's right to war in classical international law.

Keywords: peace, just war, moral restraint of war, right of war, armistice.

* * *

УДК[316.454.3:005.9]–029:1(045)

Поліщук О. С., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри суспільних дисциплін, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія (Україна, Хмельницький), Prokurator2007@ukr.net

Вплив клієнтелізму на колективну дію (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ)

Розглянуто сутнісні характеристики клієнтелізму як суспільного явища. Встановлено, що дане суспільне явище притаманне усім типам суспільства й усім соціальним групам і має неабиякий вплив на колективну дію. З'ясовано, що клієнтелізм найбільше проявляється у тоталітарних, авторитарних та перехідних суспільствах на різних рівнях, але найбільш сприятливі умови для нього виникають у поляризованих, нестабільних суспільствах. Ці суспільства характеризуються політичною нестабільністю і економічною відсталістю, що змушує людей зосереджуватися на поточних проблемах, ігноруючи довгострокову перспективу. Виходячи із поставлених завдань, доведено, що колективна дія, заснована на клієнтелізмі, у таких суспільствах не має цілісності і перспективи розвитку, однак не можна трактувати, що її зовсім немає. Вона є, але нестійка і орієнтується на розв'язання лише сьогоденних проблем. Задовольнивши сьогодишню свою потребу, завтра цей індивід, безумовно, не буде учасником колективної дії соціальної групи.

Ключові слова: клієнтелізм, індивід, соціальна група, суспільство, взаємодія, колективна дія.

Важливу роль у розвитку людини, держави, суспільства в цілому відіграють взаємовідносини, що ґрунтуються на потребах та інтересах. В залежності від того, що є апіорією цих відносин, можна говорити про перспективи розвитку.

Сьогодні суспільства стають більш структурованими і складними, що обумовлюється багатьма факторами. Одним із таких є клієнтелізм. Даний термін дійшов до наших днів ще з часів Стародавнього Риму, де він сформувався у II ст. до н.е. В той період інститут клієнтели відображав аристократичний характер громадянського життя. Патрон, знатна, поважна особа протегувала “вільновідпущеникам” або членам громад, що йому підлягали, тобто клієнтам, не за грошову винагороду, а в обмін на особистість і послуги. Така взаємодія між патро-

ном і клієнтом збільшувала шан обох суб'єктів: клієнта на отримання тих чи тих благ, а патрона – шанси на перемогу в конкурсі на вищі державні посади.

Отже, клієнтелізм є особливою формою суспільних взаємовідносин, що утворилася ще за часів Римської цивілізації й дійшла до сьогодення і відіграє неабияку роль у сучасних суспільствах. У зв'язку з цим він потребує більш детального соціально-філософського аналізу.

Досліджуючи наукову літературу з даної проблеми стає зрозумілим, що дана тема перебуває на стику таких наук, як філософія, політологія, соціологія. Дещо дотично згадується у теорії права та психології. Серед філософів до даної проблеми зверталися В. Андрущенко, М. Бойченко, А. Васильченко, М. Михальченко, З. Самчук. Вони розглядають вплив неформальних взаємовідносин у соціальних структурах та системах. У політології окремі аспекти формування політичної влади нетрадиційним шляхом висвітлені у працях А. Гараня, В. Новохатського, О. Фісуна та інших.

Однак варто зазначити, що названі напрацювання мають дещо вузьке спрямування: якщо розглядається структура суспільства – не визначається її вплив на людину; якщо розглядається людина в соціальній структурі – не розглядаються фактори, що впливають на її діяльність, тощо. Серед іноземних учених, які досліджували соціальні рухи з соціологічної точки зору, можна назвати праці таких науковців, як Р. Берк, Г. Ле Бон, Р. Хардінг та інші.

Мета статті: розглянути особливості впливу клієнтелізму на колективну дію.

Завдання статті: 1) з'ясувати суть клієнтелізму як суспільного явища; 2) показати вплив клієнтелізму на колективну дію у різноманітних суспільствах.

Виходячи з актуальності даної проблеми, бачимо, що клієнтелізм є суспільним явищем, у якому поєднуються дія різних за соціально-політичним та економічним статусом суб'єктів, що утворюють колективну дію у досягненні поставленої мети, кожен окремо взятий індивід розглядає іншого як засіб досягнення мети та задоволення своїх потреб. Тобто запроваджуються відносини обміну: конкретні блага, з боку начальника – відданість і постійна готовність зробити конкретну послугу з боку, підлеглого. Начальник стає патроном, а підлеглий – клієнтом. Зв'язок між ними підтримується в такий спосіб – за умов недостатнього завзяття з боку клієнта, начальник будь-коли може відмовитися від ролі патрона, тобто – він може припинити надавати підлеглому додаткові ресурси або навіть відібрати вже надані (скасувати надбавку до платні, “нагадати” про нещодавні упущення, врешті-решт, просто звільнити з роботи) [9, с. 436–462].

Такий зв'язок між патроном і підлеглим найбільше проявляється у суспільствах перехідного типу та авторитарно-тоталітарних. Саме вони є поширеним варіантом деформації ієрархічних відносин у суспільно-політичному та державному управлінні. В узагальненому вигляді клієнтелізм визначається як “відносини особистої залежності, не поєднані родинними стосунками, що базуються на обміні благами між двома людьми – патроном і клієнтом, наділених різними ресурсами” [8, с. 103–133].

Зважаючи на стан взаємовідносин, можна зазначити, що особливість сучасного клієнтелізму полягає в його комплексному та різнобічному характері. Патрон відіграє роль брокера, який встановлює зв'язок з центральною владою. Крім того, сучасний патрон, контролюючи і будучи лідером політичних організацій, користується публічними ресурсами (робочі місця, пенсії, соціальні пільги), а клієнти, якими можуть бути не лише окремі індивіди, а й організації (етнічні меншини, профспілки), надають патрону електоральну підтримку. У цьому контексті варто зазначити, що суспільні відносини, в основі яких покладено феномен клієнтелізму, найбільше проявляються у суспільствах з слабкою економікою, політикою та у суспільствах перехідного типу, що переживають прискорену або насильницьку модернізацію. Але, будучи однією з форм регулювання суспільних відносин через консенсус, клієнтелізм представлений в усіх політичних системах і на усіх рівнях.

Вивчення змісту і специфіки клієнтелізму у розмаїтті сучасного світу суспільних відносин, в тому числі й демократичних суспільств, розширило спектр досліджуваних груп інтересів та дозволило, на думку В. Новохатського, адекватніше описати роль неасоціюваних і, зокрема, комунальних, локальних груп як авторитарних, так і в демократичних політичних системах [4, с. 72–74].

Виходячи з цього, клієнтелізм як суспільне явище, властиве усім видам суспільних відносин і може проявлятися на різних рівнях у різних типах суспільств, але найбільш сприятливі умови виникають у поляризованих, нестабільних суспільствах. Ці суспільства характеризуються політичною нестабільністю і економічною відсталістю, що змушує людей зосереджуватися на поточних проблемах, ігноруючи довгострокову перспективу. Тобто колективна дія, заснована на клієнтелізмі, у таких суспільствах не має цілісності і перспективи розвитку, однак неможна сказати, що її зовсім немає: вона є, але нестійка і орієнтується на розв'язання лише сьогоденних проблем. Іншими словами, задовольнивши сьогоденню свою потребу, завтра цей індивід не буде учасником колективної дії сьогоденної соціальної групи. Різниця у рівні доходів може бути важливішою, ніж бідність сама по собі, і може змушувати до активнішої участі у таких неформальних об'єднаннях, як клани. Отже, сучасний клієнтелізм процвітає у суспільствах з нестабільним економічним і політичним розвитком, тобто він є “політикою виживання” як для патронів, так і для клієнтів, де один одного розглядають як засіб для виживання. Такі соціально-економічні і політичні відносини, на думку західних дослідників, називаються “політикою бідних”. Адже бідність є причиною усіх негараздів у суспільстві й руйнівником колективної дії.

Патрон-клієнтські відносини характеризуються деспотизмом, а мікрогрупова солідарність, агресивно протиставлена громадянським відносинам та інститутам, стає формою внутрішнього варварства, що тягне у “родинний хаос”. Поширення клієнтелістських відносин у суспільстві свідчить про кризу соціальної солідарності і колективної дії. Руйнація такої форми взаємодії індивідів, соціальних груп призводить до того, що суб'єкти, як постійні учасники політичного і економічного буття, змінюються. Така зміна характеризується утворенням нових суб'єктів, переформатуванням старих тощо. Це

підводить нас до думки, що колективна дія цих суб'єктів існуватиме до тих пір, поки патрон займатиме відповідне соціально-економічне та політичне становище. Як тільки змінюється становище патрона, змінюються і відносини, що ґрунтувалися на клієнтелізмі. Ці зміни можуть бути різновекторними, вони також залежать від змін, яких зазнає патрон.

Варто зазначити, що у вітчизняній науковій літературі явище клієнтелізму та його вплив на колективну дію соціальних груп недостатньо вивчене. І це є недоліком, адже з допомогою цього явища окреслюється специфічний тип соціальної структури або механізм суспільних зв'язків, що існують між двома суб'єктами (патрон – клієнт), з яких кожний має відмінний соціально-економічний та політичний статус і нерівні шанси здійснення політичного впливу. Цей тип взаємовідносин у соціальній структурі суспільства робить можливим створення механізму залежності і контролю, якому властиві такі риси: асиметричність, що означає систему, в якій одна сторона (патрон) значно сильніша за іншу (клієнт); взаємність, або взаємозалежність, що викликає виникнення солідаристської системи, в якій сильніший є опікуном слабкішого, але перший також очікує від нього підтримки у важких чи важливих для патрона ситуаціях; розпорощення – система є віддзеркаленням традиційних патріархальних стосунків, які спіраються на безпосередні контакти патрона з клієнтом.

Клієнтелізм як явище взаємовідносин у суспільстві виникає в умовах атомізації цих відносин, коли особисті зв'язки заступають форми групової ідентифікації. В аграрних суспільствах існують патримоніальні форми клієнтелізму. Їх члени відкрито приймають традиційні засади, на яких ґрунтується життя спільноти. У свідомості землероба застосування фізичного примусу його патроном-власником пом'якшувало розуміння необхідності опіки з його боку. В сучасних демократичних суспільствах спостерігається поява репресивних форм клієнтелізму, прикладом яких може бути клієнтелізм бюрократичний або клієнтелізм виборчий. Бюрократичний клієнтелізм є такою системою суспільних відносин, коли політична партія виступає колективним патроном, навколо якого формується мережа клієнтелістських зв'язків, що випливають із можливості партії здійснювати контроль над державним апаратом. Це пов'язано з процесом “колонізації” партією державної машини і просування на посади в державному апараті членів партії та її “довірених” осіб. Інколи цей процес викликає штучне створення нових посад для того, щоб зв'язати з партією додаткові сегменти суспільства. Така клієнтелістська політика, як правило, має тенденцію роздувати державний сектор, і дозволити собі порівняно невелику роль в універсалістській політиці перерозподілу доходів. І це не випадково. Поєднання роздутої бюрократії мізерного захисту (очікують ті, які можуть бути спрямовані на доведених політичних прихильників) створює середовище, в якому клієнтелістський механізм збільшує їх владу над своїми виборцями. Але лише оперативній обробці проблеми колективної дії притаманний клієнтелізм може перетворити цей аргумент на точну теорію, теорію, з якої вивчається, скажімо, вплив різних видів видатків державного сектору на стабільність клієнтелізму.

Така діяльність політичних партій спрямовується на створення контролю над державним процесом прийняття рішень і одночасно поширюють свою електоральну базу, залучаючи на свій бік нові впливові групи, що існують у межах електорату. Внаслідок таких дій бюрократія орієнтується не на ефективне виконання своїх функцій, а на “постачання” нових посад для політичної клієнтелі, яка походить із представників різних суспільних еліт, що у свою чергу повинні надати політичної підтримки партіям під час наступних виборів.

Даний сценарій розвитку бюрократичного клієнтелізму стає можливим тоді, коли держава контролює економічні та соціальні процеси, а партії мають можливість використовувати “колонізацію” її апарату як спосіб консолідації своєї влади.

Інша система відносин характеризує клієнтелізм виборчий. Виборче суперництво впливає на динаміку зв'язків патрон (депутат) – клієнт (виборець). Цей зв'язок може служити інструментом тиску виборця на депутата, він також може бути способом просування локальних інтересів на загальнонаціональний рівень. Така система зв'язків, зазначає М. Рогозін, має менш “репресивний” характер, ніж бюрократичний клієнтелізм [5].

Отже, з вищевикладеного можна зробити висновок, що незалежно від того, буде це виборчий клієнтелізм чи бюрократичний, він є згубним для колективної дії соціальних груп та індивідів у суспільствах, де панує клієнтелізм як явище суспільних відносин. Адже за словами Я. Старцева, клієнтурні зв'язки – це лише один з видів неформальних особистісних відносин, які можуть виникати у будь-якій організації, в тому числі й державних структурах. Клієнтелізм не заслуговував би на таку виняткову увагу, якщо б у державному управлінні він не набув систематичного характеру. Як зауважують численні дослідники, в сучасному суспільстві під вплив клієнтелізму підпадають не лише окремі особи, а й цілі групи людей та організації [6, с. 31–59].

Особливо це простежується у патріархальних суспільствах. Клієнтелізму суспільства такого типу пронизує усі відносини між індивідами та спільнотами, спільнотами та державою і є нормою суспільного життя. З розвитком капіталістичних відносин він поступово переміщується в периферійні сфери суспільства і поступово перестає відігравати вирішальну роль у стосунках між людьми. Проте й тепер патронажно-клієнтелістські стосунки властиві багатьом суспільним системам на всій планеті: від країн, що розвиваються, де партійними босами часто є лендлорди або вожді племен, що отримують голоси підлеглого селянства в обмін на певні блага від центрального уряду, до місцевих локальних партій деяких американських міст.

Однак в країнах, що розвиваються, де тривалий час панувала бідність й правова незахищеність значних верств суспільства, патронажно-клієнтелістські стосунки розповсюджені найбільше, набуваючи подекуди ролі системоутворювального чинника, що формує колективну дію.

І це не випадково, адже клієнтелізм ґрунтується на неформальних відносинах, що утворюють клієнтелістичну мережу. Така мережа стає ключовим джерелом порушень принципів публічної участі громадян у житті країни, руйнують верховенство закону, знижують якість

публічних послуг, сприяють корупції, монополії, гальмують надходження інвестицій та загальний економічний розвиток.

Вищевикладене дає підстави стверджувати, що клієнтелізм у суспільстві створює ситуацію, коли загальні публічні інтереси стають вторинними у порівнянні з приватними інтересами лідерів клієнталістичних мереж та залежних від них колективної дії патронажних груп.

Аналіз цього суспільного явища та його вплив на колективну дію можна виразити через такі ознаки: нерівність суб'єктів у доступі до ресурсів; патронаж як спосіб захисту окремого індивіда; наявність особистих зобов'язань або общинної солідарності між патроном і клієнтом; боротьба патрона за контроль над політичними і економічними ресурсами з використанням неправових засобів зміцнення його впливу (корупція); наявність та впливовість прихованих груп інтересів; систематичне порушення громадянських прав та протидія впровадженню відносин громадянського суспільства.

Попри значні ознаки клієнтелізму, усі патронажно-клієнтальні системи мають одні й ті самі підстави виникнення – вони виростають у ієрархічних суспільствах, де конкуренція індивідів існує тільки у межах певного рівня ієрархії і не поширюється на відносини між цими рівнями, де соціальна нерівність та залежність глибокі і непорушні. За таких умов для нижчих верств краще бути залежними від місцевого чиновника, політика або власника землі, ніж боротися проти них без сподівання на успіх. Сприятливий ґрунт для клієнтелізму створюють різні типи традиційної общинної солідарності: етнічної, конфесійної, родоплемінної. У перехідних суспільствах, де зберігаються старі форми залежності, зростає бідність, а люди втрачають надію на подолання всесилля чиновників, патронажно-клієнтальні стосунки не лише зберігаються, а й набувають щораз більшого розповсюдження, чим і руйнують колективну дію соціальних груп.

Патрон-клієнтелістські відносини здійснюють неабиякий вплив на культуру і менталітет особистості: в такий спосіб вони закріплюються у загальноприйнятих моделях поведінки. Відносини, в апріорі яких покладаєно клієнтелізм, стають одним із найважливіших гальмівних механізмів щодо утвердження плюралістичної моделі захисту інтересів, яка найбільше відповідає завданням консолідації демократії та утворенню колективної дії, а також спотворює корпоративістські стосунки між працею, капіталом і державою, надаючи їм нерівноправного характеру.

Спостерігаючи за сучасним розвитком суспільно-економічних та політичних відносин, можна стверджувати, що в Україні сьогодні використовується патронажно-клієнтальна модель захисту групових інтересів. Це насамперед пов'язано із особливостями розвитку демократичних інститутів та специфікою перебігу демократичних реформ. Але із становлення громадянського суспільства в Україні відбуватиметься плавний перехід або до плюралістичної, або до неокорпоративістської моделі. Будь-яка модель колективної дії групових інтересів потребуватиме закріплення свого правового статусу в законодавстві.

Аналіз даного типу відносин можна вважати аналітичною категорією інституціонального підходу, що дозволяє аналізувати симбіоз двох полярних форм діяль-

ності – легітимної та нелегітимної. Формування клієнтелістських відносин є безумовно регресивною формою неформальної інституціоналізації, сутністю якої є поглиблення процесу комерціалізації особистих зв'язків, коли одноразові взаємодії, наприклад у формі хабара, переростають разом із зміцненням довіри між партнерами в усталену систему відносин владного контролю за політикою і економікою, взаємного обміну інформацією між патроном і клієнтом.

Національні ресурси через механізм розподілу, що ґрунтується на особистих зв'язках, потрапляють до політико-адміністративної еліти і зв'язаних з нею ринкових структур. Відсутність реальної конкуренції негативно впливає на ефективність колективної дії. Держава у такий спосіб втрачає соціальні ресурси, які були б зацікавлені у досягненні поставленої мети. Фактично знімається питання конкуренції колективної дії різних соціальних груп.

Здорові конкурентні відносини формуються тільки у межах певної соціальної групи підприємців, що визначають політичний та економічний клімат в країні. Український філософ А. Васильченко визначає три таких групи, що сформувалися в Україні і які мають неабиякий вплив на суспільно-політичне та економічне життя нашої країни: “нові українці”, “ортодоксальна управлінська еліта”, “квазіпідприємницька еліта”. Аналізуючи ці групи, автор зазначає, що лише перша група сприймає ринкову конкуренцію як природну форму функціонування бізнесу. Це підприємці, які створили свій бізнес самотужки, за мінімальної підтримки держави, або без неї, без особливих зв'язків із владними структурами. Другу групу становлять керівники – власники великих державних підприємств, які об'єктивно зацікавлені у підтримці системи державного патерналізму, характерного для планової економіки і колективної дії тоталітарних держав. Третя група – державні чиновники, які активно займаються бізнесом, та підприємці, які у своїй діяльності використовують близькість до влади [2, с. 3–27].

Отже, патрон-клієнтелістські відносини формуються у межах ортодоксальної та квазіпідприємницької колективної дії суспільно-політичних та економічних суб'єктів. Економічні суб'єкти, користуючись підтримкою колективної дії публічної влади, отримують великі переваги за рахунок надання їм індивідуальних переваг та, як наслідок, невиправдано високі з точки зору ринкової конкуренції прибутки. Формується колективна дія великого бізнесу, у руках якого зосереджуються основні риси суспільства. Нерівність, що виникає внаслідок монопольного володіння значними ресурсами, поширюється на досить вузьке коло осіб, які беруть на себе роль ключових акторів політичної еліти. Інституціональне середовище становиться дефектним. Воно характеризується негативними інституціональними ефектами: монополізація центральною владою всіх видів ресурсів, формування механізмів залежності, насамперед, матеріально-фінансової залежності інститутів; виникнення режиму конкуренції інститутів публічної влади різних рівнів в умовах системи псевдо громадського контролю; високий ступінь монополізації політико-адміністративною і бізнес елітами економічних, матеріально-фінансових та інформаційних ресурсів; високий ступінь залежності економічних акторів від публіч-

но–управлінських органів управління, що спричиняє зрощення політико–управлінської і бізнес еліт; комплектування адміністративно–управлінських кадрів від локального до центрального рівнів за принципом особистої відданості та персольної залежності, а не за принципом компетентності; культивування на різних рівнях влади патерналістської соціальної культури; відсутність зацікавленості центральної влади у створенні більш диференційованих типів соціальної організації та диференційованого представлення інтересів груп населення.

Дана характеристика підводить нас до думки, що колективна дія соціально–політичних інститутів таких суспільств утворюється і діє на основі залежності, де клієнт в силу певних обставин потрапляє у залежність будь–якої форми від свого патрона. Це нагадує якоюсь мірою авторитарно–тоталітарний принцип. Однак, незважаючи на це, і в таких суспільствах виникає конкуренція різних соціально–політичних інститутів, яка подається як конкуренція патронів – еліти.

У цьому контексті важливим моментом є розуміння політичної еліти конкуруючого типу, що будується на клієнтелістських відносинах з боку колективної дії недержавного сектору – політичних партій, засобів масової інформації, організацій громадського сектору. Колективна дія останніх нівелюється як основний осередок громадянського суспільства. Окремі регіональні режими можуть отримувати досить значну підтримку з боку колективної дії населення, громадських організацій, що імітують громадський контроль за використанням суспільних ресурсів. Політична практика транзитних країн підтверджує, що сам акт створення колективної дії організації недержавного сектору та надання їм особливого правового статусу не гарантує формування симетричної політичної еліти, яка має інтегрувати колективну дію регіональних спільнот в єдине ціле. Натомість формується інший спосіб формування колективної дії, який О. Фісун називає неопатріоніальним [7, с. 24–34]. Позитивний інституціональний ефект колективної дії від організацій недержавного сектору виникає за умови, коли у ній поєднується легітимність, моральність та відповідальність перед тими, кого вони представляють, і перед суспільством в цілому. Така постановка питання передбачає, що самі організації мають здійснювати свою діяльність як демократичні структури, тобто їх колективна дія повинна бути підконтрольною населенню та виборних органів.

Деформалізація правил взаємодії влади, бізнесу, громадського сектору, що спирається, за висновками А. Гараня та С. Макєєва, на технологію клієнтелізму, в Україні переживає справжній ренесанс [3, с. 185–223]. За умов переважаючого впливу колективної дії негативних інституціональних утворень, про які йшлося вище, принцип максимізації прибутку суб'єктів економіки, що визначає модель ринкової поведінки, екстраполюються на сферу політики. Зникає межа у мотивах колективної дії в структурах ринкової та політичної системи. Д. Бьюкенен з цього приводу зазначає: “Індивіди у політичному процесі не можуть керуватися звичайними правилами торгівлі, оскільки споживачем суспільних благ є не окрема людина, а суспільство в цілому. Тим не менше у політиці все ж таки існує аналог вільної торгівлі. Це згода між людьми, притаманна будь–якому виду

обміну. Одноставність, що досягнута учасниками колективного вибору у політиці, аналогічна добровільному обміну індивідуальними товарами на ринку”. Звідси дослідник робить висновок, що необхідно реформувати політичні процедури у такий спосіб, щоб вони сприяли суспільній згоді і утворенню колективної дії [1, с. 104].

Виходячи з вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що клієнтелізм є суспільним явищем, яке характерне для усіх типів суспільств, але є найбільш поширеним у суспільствах тоталітарних, авторитарних та перехідних, оскільки саме в них існує бідність, що породжує нерівність у досягненні та відстоюванні тих чи інших прав; відсутня професійна бюрократія та наявна політична неграмотність населення. Все це у сукупності створює умови для утворення клієнтелістських мереж. Дане явище стоїть на перешкоді прогресу колективної дії того суспільства, де воно є пануючим. Стосунки цього типу сприяють утворенню тінювих структур, перешкоджають незалежності громадян та вільному розвитку і функціонуванню громадянського суспільства. Клієнтелізм має паразитарну природу, бо зосереджується на розподілі, а не на виробництві суспільних благ, чим здійснює руйнівний вплив на колективну дію соціальних груп, що виробляють суспільні блага; для нього властива соціальна і політична неефективність; він призводить до поширення цинізму, який знищує суспільну мораль.

Список використаних джерел

1. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики / Дж. Бьюкенен // Вопросы экономики. – 1994. – № 6. – С. 104–113.
2. Васильченко А. Учаснісна теорія інтенційної дії / Андрій Васильченко // Філософська думка. – 2005. – № 5. – С. 3–27.
3. Гарань А. Политико–государственные преобразования в Украине / А. Гарань, С. Макеев // Политические и экономические преобразования в России и Украине / отв. ред. В. Смирнов. – М.: “Три квадрата”, 2003. – С. 185–223.
4. Новохатський В. Тенденції забезпечення громадського інтересу / В. Новохатський // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 72–74.
5. Рогозін М. П. Демократія від А до Я: Словник–довідник / М. П. Рогозін. – Донецьк: Видавництво “Донбас”, 2002. – 204 с.
6. Старцев Я. Ю. Личностно–ориентированные взаимодействия в государственном и муниципальном управлении / Я. Ю. Старцев // Органы власти в системе социальных взаимодействий: социологический, политический и управленческий анализ / А. А. Александров, Т. Е. Зерчинова, К. Н. Самков, Я. Ю. Старцев. – Екатеринбург: УРАГС, 2009. – С. 31–59.
7. Фісун О. Пострадянські політичні режими: неопатріоніальна інтерпретація / О. Фісун // Агора. Україна – нові перспективи. – К.: Стилюс. – Вип. 1. – С. 24–34.
8. Médard Jean François. Lerapportdeclientèle: duphénomènesociale à l’analysepolitique / Médard Jean François // Revue Française de Science Politique. – 1976. – Vol. 26, no. 1, février. – P. 103–133.
9. Philip Mark. Defining Political Corruption / Mark Philip // Political Studies. – 1997. – Vol. 45, no. 3. – P. 436–462.

References

1. Byukenen Dzh. Konstytutsiya ekonomicheskoi politiki / Dzh. Byukenen // Voprosy ekonomiki. – 1994. – № 6. – S. 104–113.
2. Vasylychenko A. Uchasnisna teoriya intentsiinoi dii / Andrii Vasylychenko // Filosofska dumka. – 2005. – № 5. – S. 3–27.
3. Garan A. Politiko–gosudarstvennyie preobrazovaniya v Ukraine / A. Garan, S. Makeyev // Politicheskiye i ekonomicheskyye preobrazovaniya v Rossii i Ukraine / Otv. red. V. Smirnov. – M.: “Tri kvadrata”, 2003. – S. 185–223.
4. Novokhatskyi V. Tendentsii zabezpechennia hromadskoho interesu / V. Novokhatskyi // Politychnyi menedzhment. – 2004. – № 6. – S. 72–74.
5. Rogozin M. P. Demokratiya vid A do Ya: Slovyk–dovidnyk

/ M. P. Rogozin. – Donetsk : Vydavnytstvo “Donbas”, 2002. – 204 s.

6. Startsev Ya. Yu. Lichnostno–oriyentirovannyye vzaimodeistviya v gosudarstvennom i munitsipalnom upravlenii / Ya. Yu. Startsev // *Organy vlasti v sisteme sotsialnykh vzaimodeistviy : sotsiologicheskii, politicheskii i upravlencheskii analiz* / A. A. Aleksandrov, T. Ye. Zerchaninova, K. N. Samkov, Ya. Yu. Startsev – Yekaterinburg : UrAGS, 2009. – S. 31–59.

7. Fisun O. Postradianski politychni rezhymy: neopatriomonalna interpretatsiya / O. Fisun // *Agora. Ukraina – novi perspektyvy*. – K. : Stylos. – Vyp. 1. – S. 24–34.

8. Médard Jean François. Le rapport de clientèle: du phénomène sociale à l'analyse politique / Médard Jean François // *Revue Française de Science Politique*. – 1976. – Vol. 26, no. 1, février. – P. 103–133.

9. Philip Mark. Defining Political Corruption / Mark Philip // *Political Studies*. – 1997. – Vol. 45, no. 3. – P. 436–462.

Полищук А. С., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры общественных дисциплин, Хмельницкая гуманитарно-педагогическая академия (Украина, Хмельницкий), Prokurator2007@ukr.net

Влияние клиентелизма на коллективное действие (социально-философский аспект)

Рассмотрено существующие характеристики клиентелизма как общественного явления. Установлено, что данное общественное явление характерно всем типам общества и всем социальным группам и имеет немаловажное влияние на коллективное действие. Выяснено, что клиентелизм больше всего проявляется в тоталитарных, авторитарных и переходных обществах на разных уровнях, но наиболее благоприятные условия для него возникают в поляризованных, нестабильных обществах. Эти общества характеризуются политической нестабильностью и экономической отсталостью, что заставляет людей сосредотачиваться на текущих проблемах, игнорируя долгосрочную перспективу. Исходя из поставленных задач, доведено, что коллективное действие, основанное на клиентелизме, в таких обществах не имеет ценности и перспективы развития, однако нельзя трактовать, что его совсем нет. Оно есть, но неустойчивое и ориентируется на решение только сегодняшних проблем. Удовлетворив сегодняшнюю свою потребность, завтра этот индивид, безусловно, не будет участником коллективного действия социальной группы.

Ключевые слова: клиентелизм, индивид, социальная группа, общество, взаимодействие, коллективное действие.

Polishchuk O. S., Candidate of philosophy, associate professor, associate professor of the department of social sciences of Khmelnytskyi Humanitarian–Pedagogical Academy (Ukraine, Khmelnytskyi), Prokurator2007@ukr.net

Influence of clientelism onto the collective activity (social–philosophic aspect)

Essential characteristics of clientelism as a social phenomenon have been studied. It is ascertained that this social phenomenon is inherent to all society types and to all social groups and it has remarkable influence onto the collective activity. It is determined that clientelism is above all displayed in totalitarian, authoritarian and transitional societies at different levels, but the most favourable conditions for clientelism appear in the polarized, unstable societies. These societies are characterized by political instability and economic backwardness, which forces people to concentrate on the current problems, ignoring long-term perspective. On the assumption of the tasks in hand, it is proved that collective activity, based on the clientelism, doesn't have integrity and development perspective in such societies, but we cannot say that it doesn't exist at all. It is present, although it is unstable and it is oriented to solving of exceptionally this day's problems. Having satisfied his or her day's need, this individual won't be the participant of collective activity of social group any more tomorrow.

Keywords: clientelism, individual, social group, society, interaction, collective activity.

* * *

УДК141.13+27–9'01/07"

Попов В. Ю., доктор философських наук, доцент, професор кафедри філософії, Донецький національний університет (Україна, Макіївка), rorovmak@mail.ru

ЕКЗЕГЕЗА ТОТОЖНОСТІ В СХІДНІЙ ПАТРИСТИЦІ

Проаналізована роль концепту “тотожність” в обґрунтуванні християнської догматики. Доводиться, що саме цей концепт став паріжним каменем як тринітарної доктрини, так і християнської антропології.

Ключові слова: тотожність, ідентичність, патристика, персоналогія, догматика, обожнення.

Актуальність нашої статті впливає не лише з потреб становлення новітньої історико–філософської науки, але й має антропологічні, культурологічні та теологічні аспекти. Справа в тому, що концепт “тотожність (ідентичність)” мав завжди достатньо широкий спектр денотацій і конотацій, зазнавав досить великих ментальних “мутацій” та “метаморфоз”. Але його етимологічний аналіз свідчить, що майже в усіх індоєвропейських мовах він нерозривно пов’язується з людською суб’єктивністю, самістю. Умовою ототожнення виступає самототожність самого індивіда, яка йому надається або досягається ним у певних соціокультурних умовах існування. Проблема пошуку ідентичності в добу глобалізації набуває особливої ваги і значення, й саме це надає особливої актуальності аналізу подібних “криз ідентичності”, які переживало людство в різні часи, зокрема, в епоху пізньої античності. Саме ці кризи самоусвідомлення людини супроводжувалися певними метаморфозами в осмисленні тотожності як одного зі стрижневих концептів європейської метафізики.

Концепт “тотожність” завжди мав певні сакральні конотації. Людина завжди намагалася ототожнити себе з чужим для неї світом, що знаходило своє відображення у примордіальних тотемічних, анімічних уявленнях і магійних практиці. Намагання досягти власної автентичності знаходить свій вияв і в концептуалізації самототожної, нерухомої реальності в класичній античній філософемі (зокрема, у славнозвісному платонівському “Тімеї”). Дискурс тотожності Платона й Аристотеля (в його неоплатонічних інтерпретаціях) став підставою патристичної діалектики ідентичного та іншого, яка лежить в основі тринітарної догматики. Кризовий стан сучасної християнської теології надає особливої актуальності новому осмисленню спадщини Святих Отців, зокрема, їх ідентології, тобто вчення про тотожність та відмінність Осіб Святої Трійці та обожнення особистості.

До речі зазначимо, що сам термін “патристика” не належить самим отцям церкви або їх сучасникам. Це новостворення протестантської теології XVII сторіччя, що виникло на підставі праці Йоганна Герхарда “Патрологія”, що була видана посмертно у 1653 році. Згодом ця назва закріпилася у науці завдяки вже згаданим збіркам за редакцією Ж.–П. Міня “Латинська патрологія” та “Грецька патрологія”. В сучасній історії філософії під патристикою розуміють сукупність християнських теологічних та філософських вчень I–VIII сторіч.

Хронологічно патристику зазвичай поділяють на три періоди:

1) Рання (або донікейська) патристика або протодогматичний період (кінець I–III сторіччя), що характеризується полемічно фрагментарним філософуванням на підставі первісної християнської доктрини (отці апостольські, Юстин, Афінагор, Тертулліан, Климент Александрийський, Ориген); 2) Зріла патристика IV–V ст. (“Золотий вік” патристики): класика теоретизування і оформлення догматики, пов’язана з вирішенням тринітарної проблематики (Афанасій Великий, каппадокійці, Марій Вікторін, Августин, Йоан Золотоустий, Ієронім Стридонський); 3) Пізня патристика VI–VIII ст.: кристалізація догматики, пов’язана з вирішенням христологічної проблематики (Діонісій (або Псевдо–Діонісій Ареопагіт), Боецій, Максим Сповідник, Йоан Дамаскін).